

re woorden: was er sprake van een 'Friese' dracht in die zin, dat deze zich onderscheidde van de kleding van niet-Friezen? Als wij Worp van Thabor (1517-1538) mogen geloven (in het eerste boek van zijn kroniek, hoofdstuk II, blz. 4) dan onderscheidde de oude Friezen ('onze voorouders' schrijft Worp) zich „in niet geringe mate van de andere Germanen, zodat de Fries buiten zijn vaderland gemakkelijk te herkennen was”. Wat de vrouwen betreft, deze deden dat in zijn tijd nog door de afwijkende hoofddracht en de zilveren of vergulde gordel van aanzienlijk gewicht. Voor de rijke Friezen vermeldt hij sieraden van goud of zilver waarmee de armen en de borst waren behangen. En de zeer voorname vrouwen waren dermate met sieraden uitgedost, dat de versiering welhaast het karakter van een belasting had, zoals hij schrijft!

scruten te verzamelen en nu was niet ongelukkig, want zelfs in Bregenz (Vorarlberger Landesmuseum) trof hij twee laat-zestiende-eeuwse schilderijen aan, waarvan het ene opschrift (in het Duits) luidt: Aldus gaan de edellieden in Harlain (Harlingen?) in Friesland (gekleed) en het andere: Aldus leiden de vrouwen in Friesland de bruid (weg), wat op een oud huwelijkgebruik slaat. De (voornaam) mannenkleding vertoont weinig specifiek-Fries, de vrouwendracht herinnert enigszins aan de rijke uitmonstering in het huisboek van Manninga.

Christoph Weiditz

Nu wil het toeval, dat de kunstenaar Christoph Weiditz, uit Augsburg, in de jaren 1529-1532 niet alleen Spanje maar ook de Nederlanden bereisde en daar veel mensen tekende. *Das Trach-*

teekenen, met name die met de huik, die hij overal elders in onze streken ook had kunnen ontmoeten. Maar misschien wilde hij alleen maar zijn figuren localiseren en betekende het feit, dat hij ze als 'Friese vrouwen' tekende, niet, dat zij zich ook van andere vrouwen onderscheidde. Hij had nu eenmaal Friese vrouwen vereeuwigd, zo zou men zijn notitie ook kunnen opvatten.

Steekproeven

Dat tenminste in de zeventiende eeuw en in ieder geval wat de hoofdbekleding betreft er sprake was van een specifiek-Fries element, bewijzen de aanduidingen Friese hoofddoek en Friese muts in die tijd. Bij de archivalische steekproeven (men zie: *De Vrije Fries*, 1966) troffen wij in 1635 in Kollumerland „6 friesche hoofddoeken” aan en reeds in 1615 in Achtkarspelen „acht vriesche mutsen”, waarbij Fries duidelijk een onderscheiding tegenover Gronings vormde, gezien de vermelding in Kollumerland in 1628 van: „16 vrouwen mutsen soo vriesche als groninger”. Dat de Friese muts anders was dan de Hindelooper hoofdtooi, bewijst de vermelding in 1659 in Hindeloopen van „8 Frysse (mutsen)”. Dat het Hindelooper kostuum zich al tamelijk vroeg als een eigen dracht manifesteerde, blijkt uit het vermelden in een Hindelooper inventaris in 1706 van „een opgemaecte pop op het Hindeloopers gecleed”. (zie mijn: *De Hindelooper wooncultuur*, blz. 60. Kwamen de eigenlijke poppen wellicht uit Danzig? In Workum vond ik in 1670 'een danscker pop').

Staeiwersk haed

Nu wij het over Hindeloopen hebben, is het niet ondienstig er op te wijzen, dat men daar ook een kostuumonderdeel kende, dat kennelijk uit Stavereen was geïmporteerd. Wij bedoelen het *Staeiwersk haed*, waar omtrent Eekhoff in het z.g. 'Hylper boek' (*Merkewaardigheden van Hindeloopen enz.*, 1855) al opmerkte, „dat deze meisjeshaardracht in Hindeloopen van Stavereen uit is ingevoerd”. Aan Sixma van Heemstra (*De klederdracht van Hindeloopen*, 1950) ontleen wij, dat wanneer een meisje ruim zes jaar oud was, zij niet alleen zoals de volwassen vrouw het „swart bratten oerlof” aankreeg, waaroverheen een jakje (het „klekjen”), maar dat ook de hoofdtooi veranderde. „Op gelijke wijze als bij het „fanehaed” werd het met stroep en hemkelint doorvlochten haar op de kruin gelegd en bedekt door een 'undermütse' en een 'bunte mütse'. Tegen deze 'bunte mütse' werd een gesteven 'sondoek' gespeld (...) en zodanig gevouwen, dat de twee slippes nagenoeg kruiselings over de rug neerhingen. De hier beschreven hoofddracht werd „it Staeiwersk haed” genoemd (...) Deze kleding werd door het meisje gedragen tot de ruim 16-jarige leeftijd” (blz. 59). In dit Stavereen kapsel zouden wij een vroeg bewijs voor een eigen Stavereen klederdrachtelement kunnen zien, indien de zondok de zaak niet bedierf. In *De Vrije Fries* zowel als *De Hindelooper Wooncultuur* hebben wij aannemelijk trachten te maken, dat op

Schilderijtje van een 'Stauerse Vrouw' uit omstreeks 1550, sedert kort te zien in het Rijksmuseum te Amsterdam.

grond van de inventarissen punt één de zondek niet typisch-Hindeloopers was en ten tweede, dat dit onderdeel pas na 1700 in de mode kwam. Met andere woorden, als de term Stavers hoofd op een (locale) combinatie van muts(en) en zondek betrekking heeft, kan de ontlening aan Staveren niet vóór genoemd jaar hebben plaatsgehad.

„Stauerse Vrouw”

Wij hebben aandacht aan 'it Staei-wersk haed' geschonken, omdat de vondst waarvan in het begin van dit artikel sprake is, op Staveren betrekking heeft. Het gaat om een geschilderd paneeltje uit omstreeks 1550 met het onderschrift: „Stauerse Vrouw” (de u staat voor een v). Wij troffen dit paneeltje zoals gezegd aan in de pas geopende nieuwe afdeling van het Rijksmuseum en wel dadelijk in de eerste zaal, waar het hing als onderdeel van een hele reeks schilderijtjes, waarin wij met aangename verrassing kopieën of duplicaten (maar dan wel oude) herkennen van een serie, die tot 1944 in het Openluchtmuseum in Arnhem aanwezig was, maar door oorlogsgeweld verloren ging. De verrassing was des te groter, omdat in Arnhem slechts twaalf schilderijtjes aanwezig waren (in 1889 door het Rijksmuseum aangekocht en in 1925 in bruikleen gegeven aan het Openluchtmuseum), terwijl er nu in Amsterdam 23 hangen (voor het 24ste is geen plaats). Van deze 24 zijn er zeven stuks die ook deel uitmaakten van de verloren gegane serie in Arnhem.

Uit Muenchen

Wat is nu de betekenis van onze 'vondst' in het Rijksmuseum? In de eerste plaats, dat een voor de Nederlandse kostuumgeschiedenis belangrijke reeks schilderijtjes als het ware uit zijn as is herrezen. Verder: dat de betreffende paneeltjes sinds het einde van de zestiende eeuw al deel uitmaken van de collectie van de huidige Bayerische Staatsgemäldesamlungen te Muenchen en dus kennelijk in hun geheel verworven zijn, dat de grote verscheidenheid van kostuums en-of hoofdtool van de afgebeelde vrouwen en 'maagden' aantoonde dat omstreeks 1550 er al sprake was van locale drachten en dat in deze reeks Friesland vertegenwoordigd is door een vrouw uit Staveren, waarmee het oudste schilderij van 'een' Friese klederdracht aan het licht is gekomen. Het valt buiten het bestek van dit artikel na te gaan om welke reden en in wiens opdracht de door, naar in Oud-Holland (1960) aannemelijk is gemaakt, vrij onbekende schilder J (van) Horst vervaardigde serie die verloren ging (en naar mag worden aangenomen ook de nu in Amsterdam geplaatste reeks) zijn documentatie heeft verricht. In ieder geval blijkt er een vroege belangstelling voor de vrouwenkleding uit, met name zoals deze zich in Noord-Holland toen al manifesteerde. Behalve Staveren en Harderwijk (en bij de reeks te Arnhem ook nog Goeree en Brouwershaven) geven alle paneeltjes vrouwen van boven het IJ weer: Graft, Monnikendam, Oosthuizen, Oudendijk, Broek, Heilo, Beets, Enkhuizen, Edam, Schagen, Jisp, Landsmeer, Hoogwoud, Benningbroek Oosterleek, Hensbroek. In enkele gevallen zijn en vrouw en meisje weergegeven, soms zijn ook attributen afgebeeld: mand met eieren, kazen, mandje, eend, ton en vis, bezems, talkken.

(ADVERTENTIE I.M.)

De vrouw uit Staveren draagt onder haar linkerarm een rol stof, waarschijnlijk linnen. Het paneeltje is nogal donker uitgevallen, ten nadele van de duidelijkheid. Er is in zoverre met een deel van de Westfriese boerinnetjes en stadse vrouwen overeenkomst, dat de Staverse een geregen lijf draagt, waarvan de veters duidelijk zichtbaar zijn. Dit rijglijf was in de zestiende eeuw een veel voorkomende dracht, die onder meer ook voorkomt op het door dr. A. Wassenbergh besproken schilderij „La dame au tablier”, van de Bergumer grietenij-secretaris Adriaen van Cronenburg uit 1567, aanwezig in het Prado te Madrid, terwijl zowel het nu zeer zeldzaam geworden bruidskostuum op Marken alsook het Hindelooper „oerlof” met dit kledingstuk vergeleken kunnen worden. Men krijgt de indruk, dat uit het geregen onderstuk boven twee banden lopen, die op halve borsthoogte verdwijnen om even later weer zichtbaar te worden totdat zij „zoek raken” onder een brede, over de schouders liggende kraag, die wel één geheel schijnt uit te maken met een nauw om het hoofd sluitende wollige muts, die aan de voorzijde geheel omhoog is en die dichtgeknoopt is met een band, welke meer aan een touw dan aan een lint doet denken. Wij hebben tot nu toe geen enkele afbeelding kunnen vinden van een hiermee te vergelijken hoofd-dracht, waarvan men overigens wel mag veronderstellen, dat deze warme 'schoudermuts' voor het koude jaargetijde was bedoeld. Zoals verwacht mocht worden, draagt de vrouw de toen gebruikelijke losse mouwen en een schort, die zich door een wat lichtere tint aftekent tegen de donkere rok, waarvan slechts een klein gedeelte te zien is.

Het is zeer de vraag, of het ooit zal gelukken met name de hoofddracht bevredigend te determineren. Voorlopig zullen wij het met de afbeelding moeten doen en met het aan zekerheid gren-

(ADVERTENTIE I.M.)

Verkoudheid?
Lusteloosheid?
Slechte eetlust?
Slechte groei?
Slechte concentratie?
Schoolmoehheid?

SANOSTOL

Een hap gezondheid vol vitaminen
o.a. A, D3, C, B1, B2.

UNICUPA N.V. - AMSTERDAM

zende vermoeden, dat (Van) Horst de kleding van de Staverse huisvrouw vol-doende interessant vond om er een schilderijtje van te maken. Jammer, dat hij niet de moeite nam ook naar Hindeloopen te gaan. Of was daar toen niets speciefs te zien? Het kan natuurlijk ook zijn, dat hij de 'Stauerse Vrouw' toevallig in Enkhuizen of Amsterdam ontmoet heeft. Maar hoe dan ook, na meer dan vier eeuwen in Muenchen te hebben gesluimerd, is zij uit haar Doornroosjeslaap ontwaakt (staat ('hangt') zij nu raadselachtig voor onze verbaasde ogen als een prikkelen-de uitdaging aan een ieder die voor Friesland's kostuumhistorie interesseert. Een vreemd „Staeiwersk haed”!

S. J. VAN DER MOLEN